

- K. Kosík: *Česká radikální demokracie*. Praha, SNPL, 1958.
 K. Kosík: *Rozum a dějiny*, Praha, Sborník k šedesátým narozeninám prof. dr. Ludvika Svobody (Acta Universitatis Carolinae), 1965.
 K. Kosík: *Co to jest człowiek?*. Zeszyty Argumentów, 5/8, 1965, Warszawa.
 K. Kosík: *Dialektika konkrétního*, Praha 1965, 2. izdaja.
 Jan Šindelář: *Co řeši filozofická antropologie*. Praha, Svoboda, 1966.
 Slavomil Strohs: *Ludoik Svoboda a Československa marksisticko-leninská filozofie*, Praha, Sborník k šedesátým...
Filozofický slovník, Svoboda, Praha 1966 (skupina avtorjev).
 Josef Zúmr: *Świat i ctłowiek* (recenzija *Dialektike konkrétnega*), Zeszyty Argumentów, 5/10—6/11, 1965, Warszawa.
 Suchadolski Bogdan: *Narodziny nowożytney filozofii ctłowieka*, PWN, Warszawa 1965.
 Boris Majer: *Heidegger — »mislec biti«*, Teorija in praksa, št. 1, letnik IV, 1967.
Kosík e la totalità concreta, Critica marxista, n. 4, 1965 — (avtor ni naveden).
 Guido D. Neri: Karel Kosík — *Interpretazione della prassi*, Il filo rosso, n. 10, 1965.
F. Ueberwegs Grundriss der Geschichte der Philosophie. V. Basel 1953.

Frane Jerman

RAZGLEDI

SLOVENSKI PISATELJI V LUČI POLJSKE KRITIKE PO LETU 1945

Prvi in na Poljskem tudi najbolj znani slovenski pisatelj, Ivan Cankar, je bil predstavljen poljski javnosti leta 1951 v knjigi prevodov Ele Moletove, in to v ediciji Biblioteka Jugosloviańska, ki jo je urejeval dr. Julije Benešić. Povojna izdaja Cankarja je izšla 1959. leta pri eni največjih poljskih založb, Czytelniku, prav tako v prevodu Ele Moletove in s študijo o Cankarju, ki jo je napisal profesor dr. Vojeslav Molé.

Ko bolj ali manj kronološko podajam izjave poljskih kritikov o Cankarjevi prozni ustvarjalnosti (ocene njegovih dram, ki jih je na Poljskem izvajalo Slovensko narodno gledališče, navajam na koncu), naj najprej omenim glas kritika, ki se je podpisal z M. D. in je v 44. številki tednika »Zwierciadło« (t. XI. 1959) takole ocenil povojno izdajo Cankarjevih novel pod naslovom »Kasztan osobliwego gatunku«:

»Kostanj posebne sorte« je knjiga, ki prinaša izbor enega najpomembnejših jugoslovanskih pisateljev z začetka našega stoletja, Ivana Cankarja. Njegova ustvarjalnost, ki je prepojena z ljubeznijo do rodne zemlje in preprostega človeka, živečega sredi gorja in bede, je obenem oster protest proti realnosti, neusmiljena satira na laž in filistrstvo tistih, ki so neprizadeto hodili mimo človeške krivice.

Knjiga, ki je izšla pri Czytelniku, nam predstavlja osnovne Cankarjeve ustvarjalne smeri — satirična dela, ki razkrinkavajo licemerstvo zlaganih politikov in pozerjev (O človeku, ki je izgubil prepričanje, Martin Kačur), in po-

vesti, v katerih je prikazana človekova nesreča in njegovo hrepenenje po pravici, njegovo koprnenje po dobrem (npr. Križev pot, naslovna črtica). Z življenjem in delom pri nas neznanega, v svetu pa zelo popularnega pisatelja nas seznanja študija profesorja Vojeslava Moleta.

V knjigi so objavljena tale prozna dela: O človeku, ki je izgubil prepričanje, Križev pot, Greh, Martin Kačur, Hlapec Jernej in njegova pravica, Sence, Otroci in starci, Gospod stotnik, Skodelica kave, Pavličkova krona, Domovina, ti si kakor zdravje ter Kostanj posebne sorte.«

Drugi kritik, ki se je podpisal z m. z., pa nekoliko pozneje (29. XI. 1959) v dnevniku »Głos Pracy«, št. 285 v recenziji z naslovom »Knjiga posebne sorte« takole ocenjuje izbor Cankarjevih novel:

To je knjiga posebne sorte, kakor tudi osebnost njenega avtorja, ki je dandanes že klasik jugoslovanskih književnosti,¹ ali pa njegovo življenje, dejavnost in celotna pesniška, novelistična in romanopisna ustvarjalnost.

Poljskega bralca, ki doslej ni imel priložnosti spoznati Cankarjevih del, uvaja v svet njegovih doživetij spremna beseda, ki jo je napisal poznavalec in goreč ljubitelj te književnosti, Vojeslav Molè. Sele po teh bežnih, pa vendar stvarnih informacijah lahko bralec popolnoma občuti in razume lepoto Cankarjeve proze. Prvi vtis o njej prinaša že Križev pot, tipična pripoved z »dvojnimi tokom«: tokom doživetij vaške sirote Marka, ki v procesiji dviguje težki križ, ter drugim, globljim tokom brezupnega življenja slepe in zaostale, siromašne in nesvobodne slovenske vasi na prelomu 19. in 20. stoletja.

Med vsemi deli v knjigi ustvarja verjetno najgloblji vtis eno najslavnejših Cankarjevih del, Martin Kačur — življenjepis idealista (napisan 1905). S primeri tragičnih usod in tipičnega slovenskega učitelja svojega časa razgrne Cankar panoramo slovenskih družbenopolitičnih razmer, v kateri se ideja širjenja prosvete med množicami v praksi pokaže kot »idealistična« blodnja. Martin Kačur jo je plačal s svojim zavoženim življenjem.

V literarnem pogledu odlične povesti so pisane z določenih družbenih stališč: globokega patriotizma in napredka. Teh stališč se Cankar ni nikoli odrekel niti v svojem pisanju niti v praktični družbeni aktivnosti, ki ji je posvetil mnogo sil in časa v svojem kratkem življenju. Umrli je leta 1918, mesec dni po nastanku Jugoslavije. Pokopali so ga v Ljubljani ob trojici drugih ustvarjalcev novejšje slovenske književnosti, pesnikov Dragotina Ketteja, Josipa Murna-Aleksandrova in Otona Župančiča. Od vse četvorice je bilo samo zadnjemu dano, da se je v delu izpovedal popolno, do kraja. Oni trije so umrli premladi, njihova prezgodnja smrt je prizadela zakladnico slovenske literature.« (Pravilno: pokopali ob dvojici, ker je Župančič umrl 1949; prevajalčeva opomba.)

Tretji glas v poljski kritiki, ki ga je vredno omeniti, je članek Aleksandra J. Wiczorkowskega, ki najobširneje osvetljuje lik samega avtorja, pa tudi njegovo delo. Ta članek je bil objavljen v tedniku »Nowe Książki« (10. II. 1960, št. 1). Wiczorkowski piše:

»Življenje in delo Ivana Cankarja (1876—1918), enega od štirih ustvarjalcev in glavnih predstavnikov slovenske književnosti, je na Poljskem znano samo ozkemu krogu specialistov-slavistov. Zato je tudi izbor Cankarjevih del

¹ Avtor dosledno uporablja termin *jugoslovanska književnost*, ki se je udomačil v poljski literarno-kritični praksi. (op. prev.)

v poljskem jeziku prva lastovka, ki jih bodo sledili — upajmo — še drugi prevodi tega nenavadno vsestranskega in talentiranega pisatelja.

Da bi razumeli problematiko Cankarjeve ustvarjalnosti, moramo poznati družbeno-politične razmere — zgodovino Slovenije na prelomu 19. in 20. stoletja. Slovenske pokrajine so bile razdeljene in pod tujo oblastjo, najpomembnejša pa je bila Kranjska z glavnim mestom Ljubljano. Družbena ureditev je bila skorajda na pol fevdalna, pri čemer so bile največje posesti v rokah tujcev — nemške aristokracije in plemstva. Dve politični stranki, katoliško in liberalno, je okupirala borba za oblast v deželi, pri tem pa sta tako prva kot tudi druga zavzemali do dunajskega režima spravljiva stališča, odvisno pač od tega, če sta bili pri krmilu ali v opoziciji.

Splošen nivo kulturnega in intelektualnega življenja je bil precej »provincionalen«. Strašno nizka raven izobrazbe ljudskih množic — nepismenost na vasi in ozko miselno obzorje malomeščanstva in iz njega izhajajoče inteligence, vse to je obsojalo deželo na dokaj jalovo eksistenco brez perspektiv. Ustvarjalci iz tega časa, kot npr. Janko Kersnik in Ivan Tavčar, so padali bodisi v pesimizem ali pa so odlagali pero, da bi se aktivno udeleževali strankarske politične borbe.

Ustvarjalnost štirih mladih predstavnikov »slovenske moderne« (Dragotin Kette, Josip Murn-Aleksandrov, Oton Župančič in Ivan Cankar) na takšni podlagi napoveduje temeljit prelom. To, kar so ustvarili, postaja idejno-politično angažirana književnost sensu stricto in si postavlja za nalogo preobrazbo družbene zavesti dežele ter pripravlja osnovo bodoči neodvisnosti, ki jo je združena Jugoslavija dočakala s koncem prve svetovne vojne.

Da je delo Ivana Cankarja preživelo svoj čas, v katerem je nastalo in ki je odločilno vplival na aktualistični karakter literature, si je treba zahvaliti umetniški vrednosti njegovega peresa. Danes je ta pisatelj že klasik slovenske književnosti.

Ivan Cankar kljub razmeroma kratki literarni aktivnosti ne predstavlja enovite razvojne črte. Oscilira med naturalizmom in simbolizmom, pri čemer pa se tako v kritično-realističnih delih kot tudi simbolno-poetskih črticah in celo v satiri z zelo »sodobnimi« formalnimi prijemi giblje svobodno in zanesljivo. Poljski izbor prevodov predstavlja te tri veje njegove ustvarjalnosti, pri čemer pa največ mesta zavzema pozitivistični tip Cankarjeve proze. »Martin Kačur-življenjepis idealista« nosi naslov povest (146 strani), ob kateri je objavljenih enajst kratkih črtic, obsegajočih le nekaj strani. To je prej pregled avtorjevih pisateljskih možnosti kot pa izčrpen izbor.

Zato se ustavimo pri Martinu Kačurju, saj omogoča podrobnejšo analizo smeri kritičnega realizma. To delo je nastalo pod izrazitim vplivom pozitivističnih gesel, ki kot glavni up družbenopolitične preobrazbe ljudskih množic vežejo z osveščanjem naroda. Martin Kačur je narodni učitelj. Njegovo življenje je pekel idealista, saj ga počasi lomi stvarnost bedne, zaostale slovenske vasi. V tej povesti se je avtor za razliko od kratkih črtic, ki so objavljene v zbirki, vzdržal ostrega karikiranja družbenih plasti in njenih predstavnikov. Celo liki župnikov, ki jih je Cankar navadno risal zelo shematično, dobivajo v Martinu Kačurju človeške poteze, postajajo življenjski. Skopa, zgoščena pripoved, velika zmernost v avtorskem komentarju in spretnost risanja karakterističnih likov in situacij z nekaj potezami, to so v Martinu Kačurju glavni avtorjevi aduti. V literaturi tega časa (1905!) zgoščenost, racionalna uporaba

pridevnikov, preprosta, lapidarna gradnja stavkov z nasprotno razsežno vsebino včasih sugerira povsem sodobno prozo, ponekod pa spominja celo na ameriško prozo.

Nad vsem pa vendarle visi ideja »luči prosvete« kot zdravila za vse družbene tegobe. Seveda pa je bil v razmerah tistega časa, ko je bila ideja vaških čitalnic kamen spotike klerikalnim krogom in naslednikom fevdalizma, minimalni Cankarjev program tudi tako zelo pogumen in napreden.

Obžalovati moramo, da skromni izbor ne dovoljuje obširneje spregovoriti o Cankarjevem delu, o njegovi erotični poeziji, o povestih in romanih, novelah, satirah in dramah. Bilo bi nedvomno koristno prevesti dela, ki štejejo med Cankarjeve največje ustvarjalne dosežke, kot npr. Podobe iz sanj, Milan in Milena, Zgodbe iz doline šentflorjanske.

Po izboru Cankarjeve proze so bile prevedene v poljščino še tele slovenske knjige: Ivana Potrča roman Na kmetih, ki v prevodu Marie Krukowske nosi naslov Białe czereśnie; izdala ga je leta 1961 Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza. Nato je izšel pri založbi Nasza Księgarnia Tavčarjev roman Visoška kronika (Kronika rodu Khallanów; 1961) v prevodu Marie Łobzowske. Tretja slovenska knjiga v letu 1961 na Poljskem je bil Šentpeter Juša Kozaka (Przedmieście Świętego Piotra). Roman je izdala založba Czytelnik, prevedla pa ga je Halina Kalita.

Leta 1962 sta izšli dve knjigi s slovenskimi proznimi deli. Prva je bila Toneta Seliškarka Bratovščina Sinjega galeba (Drużyna błękitnej mewy), ki jo je za založbo Nasza Księgarnia prevedla Maria Krukowska, in pa tri slovenska prozna dela v izboru jugoslovanske proze pod naslovom Bar Titanic, ki ga je izdalo WMON (Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej). To so bile novele Razori (Skiby) Juša Kozaka, Kapljice se utrinjajo (Gasnące krople) Frančka Bohanca ter Junak (Bohater) Prežihovega Voranca; vse tri novele je prevedla Maria Krukowska, izbral pa jih je Alija Dukanović. V decembru 1965 je Maria Krukowska objavila v mesečniku Ty i ja obširno novelo Cirila Kosmača Smrt nedolžnega velikana (Śmierć niewinnego olbrzymia) in za založbo Nasza Księgarnia prevedla Bevkovega Tončka (Tonczek).

Naslednja večja jugoslovanska izdaja, v katero je prišlo kar sedem slovenskih novel, je bila Antologia noweli jugosłowiańskiej, ki jo je 1964. izdal Czytelnik, pripravil pa Bronislav Čirlić. V njej so predvsem tale dela: Frana Levstika Martin Krpan (Marcin Krpan), Prežihovega Voranca Ljubezen na odoru (Miłość na urwisku), Karla Grabeljška Balada o starem Korenu in njegovem sinu (Ballada o starym Korenie in jego synu), ki jih je prevedel Bronislav Čirlić in pa Tavčarjev Gričarjev Blaže (Blażej Griczar), Kersnikova Kmetjska smrt (Chłopska śmierć), Cankarjev Križev pot (Droga krzyżowa) in Leteči angel (Latający anioł) Juša Kozaka v prevodu Ele Moletove.

France Bevk se lahko pohvali z dvema knjigama v poljščini. Njegova druga knjiga, Kaplan Martin Čedermac (Słońce w dolinie), je izšla 1965. pri založbi PAX v prevodu Marka Antonija Wasilewskega. Istega leta je PIW (Państwowy Instytut Wydawniczy) pripravil lepo izdajo pesmi Franceta Prešerna. Izbor je pripravil in ga z opombami opremil poljski pesnik Marian Piechal, uvod pa je napisal Božidar Borko. Pesmi so poleg Piechala prevajali še Igor Sikirycki, Anna Kamieńska, Stanisław Kaszyński, Jan Koprowski, in Seweryn Pollak.

In zadnja prevedena slovenska knjiga, ki bo izšla na Poljskem v letu 1967, je Ele Perocijeve Tisočkratlepa (Tysiąc razy piękniejsza). Za Naszo Księgarnio jo bo prevedla Maria Krukowska.

Poljski gledališki obiskovalci poznajo slovensko gledališče s trikratnega gostovanja na Poljskem. Slovensko narodno gledališče je na gostovanjih od slovenskih avtorjev uprizorilo 1957. Cankarjeve »Hlapce« (Nauczyciel Jerzman), 1965. Afero (Sprawa) Primoža Kozaka in pa 1965. Cankarjevo Pohujšanje v dolini šentflorjanski (Zgorszenie w dolinie św. Floriany). Poleg tega pa je Gledališče Stefana Jaracza iz Olsztyna 1962. uprizorilo v režiji Jana Laskowskega Kreftovo dramo Poročnik in Marjutka (Porucznik i Mariutka), ki jo je prevedla Halina Kalita.

Ker na tem mestu ni mogoče podati vseh kritičnih glasov, ki jih je o slovenskih pisateljih prinesel poljski književni in dnevni tisk, bom omenil samo nekatere.

Ko od Ivana Cankarja prehajam k mnenjem o Potrčevem romanu Na kmetih, se moram v prvi vrsti zaustaviti ob daljšem fragmentu obširne recenzije Leona Pokore, ki je izšla v časopisu Zielony Sztandar, glasilo Združene ljudske stranke. Pokora v članku z naslovom »Ljubezen na novo... neodkrita in...« takole poroča o vsebini, obenem pa si prizadeva analizirati avtorjev ustvarjalni instrumentarij:

»... Čudno, kako roman Na kmetih udarja na skrite strune v bralcu, gane in vznemirja. Instinktivno občutimo globoko pisateljsko ustvarjalno moč, ki leži prav v preprostosti. Bralec občuti bogastvo vsebine, čeprav se mogoče ne zaveda, v čem je pravzaprav zaobseženo.

»Takoј skraja moram povedati nepoznanemu bralcu, ki bo kdaj prebiral te liste,« piše avtor v uvodu, »da jih ne bi nikdar popisoval, če ne bi v kehi, kjer sem tudi sedel, naletel na nekega kmečkega poba... in če me ne bi ta pob, ali Hedl, kakor se je pisal in kakor smo ga klicali, stisnil nekje za goščo, se pravi, da se mi je zasmilil.« Artizem torej tiči v avtentičnosti, v resnici življenja. Avtor te poti ni izgubil iz oči, ni zapletel akcije, pustil jo je golo, takšno, kakršno mu pripoveduje življenje, ki samo sebe najboljše razlaga, kot pravi sam: dejstvom da je treba pustiti do besede, da bi bili na pogled nerazumljivi duševni pojavi jasni, v njih je globina človeškega.

Roman Na kmetih je psihološko poglobljen, hkrati pa točno skicira vpliv materialno-družbenih razmer. Njihova moč in ne slepa usoda povzročata, da se preproste stvari zapletejo, da se eno življenje in sreča nekaj oseb konča v slepi ulici. Ko bi ne bilo vojne in z njo povezanega pomanjkanja moških, potem bi Južeka Hedla ne prevzel odpor do žensk. Ko bi mož stare Toplečke ne jemat krede, da bi se rešil vojaščine, potem bi se mu žena ne izneverila še za njegovega življenja. Nobene ovire bi ne bilo, da bi Južek počakal Tuniko in da bi bila njuna ljubezen srečna.

Drugi »junak« akcije je nedeljivost grunta. V času, ko je bilo lastno posestvo še edina kmetova opora, človeku ni bilo vseeno, če bo on ali pa kdo drug iz rodbine njegov dedič. Zato dezertar Štrafnela, ki zapeljuje eno od Hedlovih deklet, ubije pred njihovo hišo Nemca in tako povzroči strašno smrt Južekovega starejšega brata — potem pa igra velikega komunista in partizana. Ta nedotakljivost grunta močno slabi Južekovo obrambo pred snubljenjem stare Toplečke, pri njej in njeni starejši hčeri pa vse močnejše neti ljubezenski žar.

Na kmetih ni roman, s katerim bi avtor sociologiziral, temveč je roman nravi in miljenja. Prikazuje navidez brutalne in primitive strasti, kmečko preračunljivo ljubezen: s pomočjo otroka do poroke in posestva. Ob tem pa vendarle obstaja tudi zelo čista, človeška in nesebična ljubezen med Južekom in Tuniko. Fant in dekle sta pred njo brez moči. Izpoved najde fanta šele v ječi, ko se je Tunika že omožila z drugim.

Zaradi Tunike se je Južek odpovedal svojemu posestvu in se preselil za hlapca k Toplečkam. Zanj je doživljal pekel zapeljevanja. Eno samo slučajno srečanje z doraščajočim dekletom, en sam dotik pri trganju češenj je povezal več usod. Tega pa se je Južek zavedel šele v ječi.

Med najboljšimi v romanu je moment Južekovega pobega s sestrine svatbe, potem ko je bil ugledal Tuniko pri plesu z njenim fantom. Nato je storil zločin. Pravi motiv tega dejanja avtor zamolči, podtakne celo povsem drugotnega; vendar pa je najbolj logično, da se je junak v tem hipu zavedel ljubezni, zavedel izgube in namena, s katerim se je preselil v Toplekovo hišo. Brez Tunike, samo brez njene navzočnosti, pri Toplekovih ni mogel ostati, pa tudi ne več oditi od njih. Ni se mogel javno boriti za dekletovo ljubezen: ne samo zato, ker se je zapletel v mreže, ampak tudi zaradi bojazni, ki jo rodi resnična ljubezen in ki ga je ohromila.

Ljubezenske teme so dokaj obrabljene. Potrč pa je našel novo struno, ki bralca včasih pretrese, saj mu postavi pred oči to, kar nosi v sebi samem, kar je preprosto, pa vendar veliko in skrivnostno.

Lahko, da so ga odpeljali drugam, lahko, da so ga izpustili, če so ga — kako se je z bogal z življenjem? Čakala ga je Hana, čakala sta ga otroka — Zefin in Hanin...’ konča avtor. Če je v tem ironija, je prav toliko avtoironije. Neodkrito bistvo ljubezni, čeprav so bili pokazani njeni nevarni kremplji, v tem primeru sloni na avtentičnosti — to pa je literarno odkritje.«

Za Potrčevo knjigo so se zanimali zlasti časopisi, ki so blizu podeželju. Zato je izšla druga, pomembnejša ocena tega romana v Olsztynu, mestu z visoko kmetijsko šolo. V časopisu Głos Olsztyński (5—6. V. 1962, št. 106) piše Janusz Segiet v oceni z naslovom Białe czereśnie med drugim takole:

»Roman Na kmetih prikazuje jugoslovansko vas v prvih letih po zadnji vojni. Vendar pa to ni njena produkcijsko-sociološka podoba. Letnica izida knjige (1953), ki takoj opozarja na takratno literarno situacijo pri nas, v tem primeru zavaja. Potrč komajda signalizira nekatere družbeno-ekonomske procese, o njih govori malo, pač pa vso pozornost posveča nenavadnim in dogajanja polnim konfliktom junakov. Ne govori, bralec pa vendarle brez težav odkrije objektivni mehanizem, ki določa intimna doživetja Južeka Hedla in treh žena, ki so šle skozi njegovo življenje. S primitivizmom in naturalističnim pričevanjem nabita zgodba o treh ljubeznih kmečkega fanta in samo redka literarna anekdota. Fabulativni votek romana je samo na pogled nenavaden. Južek Hedl, ki se spogleduje — ob mislih na posestvo — z materjo in njenima hčerama, da je oče materinemu in hčerinemu otroku in ki na koncu ubije eno od njih, da bi se rešil zapletene situacije, ni preračunljivi zvodnik, ampak prav nasprotno: izredno občutljiv in čuteč je. Takšen je vsaj na začetku. Šele potem, ko ga je zgrabilo kolesje vaškega mehanizma zakonitosti privatne lastnine, ko se da neopazno potegniti v sponse, karakteristične za drobno blagovno gospodarstvo — okrog zapuščin, dedovanja itd., šele takrat se spremeni. Družbeno-

gospodarski determinizem osvobodi v njem primitivne, vrojene instinkte, stopnjuje brutalnost, hromi občutljivost.

Roman Na kmetih tedaj v ravni črti nadaljuje tok literature o vasi, ki jo predstavljajo nekateri Zolajevi romani, pri nas pa Reymontova dela. Specifični kmečki psihologizem, nagnjenost k opisovanju skorajda živalskih instinktov, naturalizem v podrobnostih, brutalne strasti, vse to so značilnosti te literature. V Potrčevem romanu jih ne manjka. Zgodba Južeka Hedla, ki jo avtorju pripoveduje sam junak med slučajnim srečanjem v ječi, nam posreduje Potrč nenavadno plastično. Ne izogiblje se krepkih karakteristik niti drastičnih podrobnosti.

Ali je to potemtakem programski naturalizem? Ni. Avtor je nasproti objektivno obstoječemu redu primitivizma spretno postavil v glavnem junaku tlečo iskro pravega čustva do najmlajše Toplečke, do Tunike. Simbol tega čustva, ki se v razmerah na vasi, kakršne kaže pisatelj, ni moglo razcveteti, so bele češnje, spomin na prve mladostne simpatije.«

Naslednja večja slovenska knjiga, ki je v prevodu prišla v roke poljskim bralcem, je roman Juša Kozaka Šentpeter, ki ga je 1961. za založbo Czytelnik prevedla Halina Kalita.

Casopis Głos Wielkopolski (26. 8. 61, št. 201) v rubriki Knjižna polica takole naznanja svojim bralcem izid tega romana:

»Juš Kozak je najpomembnejši sodobni slovenski pisatelj, knjiga pa, ki je pravkar izšla, velja za njegovo najboljšo delo. Pisana je v naracijskem stilu, zato spominja na grozljive skandinavske romane. Zgodba se dogaja v 19. stoletju v okolju cehovskega meščanstva, ki je ohranilo srednjeveške značilnosti. Centralni problem romana je neminljivi konflikt ljubezni, ki se noče podrediti veljavnim zakonom. Avtentičnost nedavne, po običajih pa tako oddaljene preteklosti s svojo grozljivostjo fascinira, s poslušnostjo pred srednjeveškimi zakoni pa spravlja v začudenje.«

Nekoliko drugače je poljskim bralcem predstavil ta roman Stanisław Sapala. V časopisu Tygodnik Demokratyczny (27. IX—3. X. 1961, št. 39) je zapisal, da »knjiga predstavlja ambient cehovskega meščanstva na predmestjih Ljubljane v devetnajstem stoletju.

Okolje, ki ga prikazuje Kozak, živi odrezano od sveta in zgodovine. Kozakova knjiga je napisana s temperamentom, avtor zna zbuditi zanimanje s temo, ki jo obdeluje, zna prepričati, da mu ne gre le za konkretni zgodovinski primer ljubljanskega cehovskega meščanstva v devetnajstem stoletju, ampak tudi za podobo življenja.«

Najobširnejši prispevek o Jušu Kozaku je objavil dr. Edward Madany, ki se specializira v kritiki jugoslovanskih del. V 18. številki publikacije Nowe Książki najdemo obširno skico o pisatelju, pa tudi dosti podrobno analizo njegove ustvarjalnosti, zlasti pa na Poljskem prevedenega romana Šentpeter:

»V svetovni književnosti lahko pogosto najdemo dela, ki barvito, lirično, včasih pa tudi satirično prikazujejo življenje na periferiji velikih mest. V sovjetski literaturi najdem npr. v nepozabnih pripovedih Izaaka Babela originalno, že eksotično in odmaknjeno atmosfero židovskih uličic Odese, pristanišča, ribiških čolnov in trgovskih ladij, ki so v rusko pristaniško mestece prinašale dih velikega sveta. V romunski književnosti je dal podobo življenja na periferiji Bukarešte, v četrti konjskih tatov in tatov s smetišča — Eugen Barbu. Ljubljansko šentpetersko predmestje, kjer so živeli sredi XIX. stoletja slovenski

mesarji, krčmarji in berači, je oživel v romanu pomembnega slovenskega pisatelja Juša Kozaka z naslovom *Sentpeter*.

Kozak (rojen 1892) spada v pokolenje pisateljev, ki so na literarno pot stopili že pred prvo svetovno vojno. Njihova ustvarjalnost se je razvijala pod vplivom modernističnih tradicij slovenskega klasika Ivana Cankarja. Kozakova generacija — vanjo spadajo takšni pomembni ustvarjalci, kot sta Ivan Pregelj, slovenski ekspresionist, in France Bevk, avtor realistične psihološke proze, — je v letih med vojnama ustvarila avantgardno slovensko književnost. V umetniško celoto je povezala napredno ideologijo demokratizma, družbene svobode in odpora proti tradicionalni meščanski moralni z modernističnimi umetnostnimi tokovi, ki so v tem času vladali v vseh jugoslovanskih književnostih. Kozak, čigar življenje je bilo vedno povezano z Ljubljano, je po končanem študiju geografije in zgodovine delal kot novinar in publicist v slovenskih časopisih. Leta 1918 je izdal prvo knjigo novel, v katerih je podal kritično podobo meščanskega življenja in pokazal na prepad med starimi patriarhalnimi rodovi obrtnikov in mladim buržoaznim pokolenjem.

V tridesetih letih je Kozak urejeval literarno revijo *Ljubljanski zvon*. Takrat je razvil publicistično dejavnost. Njegova dela pred drugo svetovno vojno stoje na meji esejistike in pripovedne proze, imajo pa prav tako dosti skupnega z lirično literarno reportažo. Za to artistično formo je najbolj značilna zbirka njegovih novel *Maske*, v katerih je pisatelj reagiral na fašizem, ki se je širil po Evropi in Kraljevini SHS. Na straneh *Ljubljanskega zvona* je od 1924 do 1926 izhajal roman *Sentpeter*, ki ima v poljskem prevodu naslov *Przedmieście Świętego Piotra*.

Kozakova knjiga je barvita podoba običajev ljubljanskega predmestja 19. stoletja. Avtor je v njej opisal zgodbo poslednjega rodu cehovskih obrtnikov Zamejcev, ki so bili načelniki obrtne zadruga in so patriarhalno vladali nad vso okolico. Razmere v takratnem mestu spominjajo na davne srednjeveške čase, ko si je meščanski stan krojil svoje pravice, usmerjal življenje v četrti in odločal o usodah njenih prebivalcev. Šele nove ekonomske razmere so omajale stari cehovski sistem in povzročile njegovo likvidacijo. Prav ta moment propada cehovskega obrtniškega stanu je Kozak upodobil v svojem romanu.

Sentpeter predstavlja zgodbo družine, ki propada, izgublja imetje, ime in ugled, kakršnega je imela poprej. Nad Zamejci visi neka katastrofa, nekaj, kar spominja na fatalistično prekletstvo, in grozi z neizbežnim propadom. Načelnik zadruga in patriarh rodu Matija Zamejec čuti, kako mu uhaja iz rok nekdanja moč in oblast. Doživlja vrsto osebnih porazov: najprej izgubi del imetja, potem dobro ime in ugled, nazadnje pa položaj načelnika zadruga; ostane sam, brat in hčeri ga zapustijo, ko pa umre, mu v grob položijo toporišče, simbol cehovske oblasti. Z njim ugasne nekdanja patriarhalna vladavina cehovskih obrtnikov. Podobno, čeprav mogoče še bolj tragično, propadejo drugi člani te rodbine, brat in hči Matije Zamejca. Osebne tragedije te rodbine se spletejo v eno samo veliko sliko propada starega sveta, starega ekonomskega sistema in stare mentalitete, ki je vladala v balkanskih mestih še sredi XIX. stoletja. In čeprav je Ljubljana imela trgovske in kulturne stike z Zahodom, čeprav je bila v območju vplivov avstrijske države, je le počasi izgubljala svoj originalni, eksotični, južnjaški, balkanski karakter.

Kozak se ne spušča v iskanje ekonomskih vzrokov za propad Zamejcev. Ne riše niti kontrasta med starim svetom cehovskega meščanstva in mladim

ekonomskim sistemom. Omeji se le na osvetljevanje psiholoških vzgibov ravnanja junakov in na prikazovanje odnosov, ki vladajo v družini. Sentpeter je roman nravi, miljeja, ki riše barvito in kritično podobo značajev napol srednjeveškega meščanstva in zakonitosti, ki v tem okolju vladajo. Avtor prav zaradi tega usmerja vso pozornost bralcev na notranja doživetja svojih junakov. V posebnostih njihovih karakterjev išče vzroke za takšno in ne drugačno ravnanje. Zamejčev brat Luka izgubi svoje imetje in pride skoraj na beraško palico; ker ga nekaj teži, sili v gostilno, nekaj ga vleče v svet beračev in potepuhov. Aza, hči starega Zamejca, prelomi vladajoče zakone meščanske morale, ne more obvladati instinktov, ne zna se upreti strasti, zato zavrže dom in odpotuje v Trst. Nesrečna ljubezen obeh Zamejčevih hčera se konča tragično, ženski psihično zlomi in nazadnje povzroči katastrofo vsega rodu. V Kozakovem romanu najdemo razvrednotenje in razkroj starih moralnih načel, ki jih je branil Zamejec. S takšnim pietizmom negovano dobro ime in očetova pravica do odločanja v usodah otrok razpade pri srečanju s stvarnostjo. Ne prestane preizkušnje pri soočenju s temperamentnimi dejanji članov družine. Kozak končuje svoj roman s simboličnim stavkom: »Med zvezdami se je ena utrnila ter se izgubila v vesoljstvu. Krvava sraga je zalesketala na temnem nebu. Materi sta povesili oči in prisluhnili vase. V kamenitih telesih so bile Večne ure.«

Sentpeter slika to, kar je minilo brez povratka — eksotično atmosfero življenja v ljubljanskih predmestjih, ki je za avtorjevih časov že ni bilo več. Zato se je Kozak tudi lotil tematike svojega romana z nekim sentimentom. S solzo v očeh in cankarjevskim sentimentalizmom je prikazal običaje teh pozabljenih časov. Na straneh njegove knjige so oživele nekdanje pustne zabave, slovesne svatbe in hrupni pogrebi, ki so se jih udeleževali vsi prebivalci predmestja. Čeprav je življenje junakov romana tragično, tubobno in okrutno, polno grabežljivih, brutalnih borb in zahrbtnosti, čeprav peha ljudi na rob propada in jih moralno in materialno uničuje, se vendar sredi sive vsakdanjosti često pojavlja radostni trenutek rojstva, poroke ali pa hrupne ulične zabave. Te partije romana so slikovite, polne življenja in veselja.

Kozakova proza ni brez refleksivne zamišljenosti nad življenjem in usodo, ki dostikrat vlada nad dogodki. V razmišljanjih Matije Zamejca in župnika Rožmana se pojavlja filozofski podtekst. Oba junaka iščeta najprimernejšo življenjsko orientacijo. Tako si Matija prizadeva rešiti svojo čast in ponos rodu. Do smrti se bori za dobro ime rodovine. Hoče se umakniti kot pravi mož, ki sicer ni dohiteval dogodkov, a je ravnal dosledno in branil čast svojih prednikov. Župnik Rožman pa predstavlja lik, ki ljudem prinaša uteho in odpuščanje. Njegova dobrota in požrtvovalnost spominjata na prve kristjane. Njegova podoba je lep kontrast netolerantnosti in fanatizma množic ter cerkvenih oblasti.

Roman Juša Kozaka je za današnjega bralca dokaj eksotičen, tako zaradi atmosfere balkanskih predmestij, ki je evropska mesta 19. stoletja ne poznajo več ali pa je zelo redka, in pa zaradi likov, tipičnih za jugoslovanske književnosti, polnih južnjaškega temperamenta, nagnjenih k razburljivim erotičnim doživetjem, nasilstvom, bojevitosti in okrutnosti. Roman spada med najpomembnejša dela ne le Juša Kozaka, ampak slovenske medvojne književnosti sploh.«

In končno je v glasilu CK PZDP Trybuna Ludu (1. XI. 1961) kritik, podpisan z (wa), takole spregovoril o Kozaku in njegovem Sentpetru:

»Roman Juša Kozaka Šentpeter je tako rekoč predstavnik družinskega romana v slovenski književnosti. Slikoviti opisi običajev Ljubljane v 19. stoletju, častne tradicije rodov tamkajšnjega meščanstva kontrastirajo prav okrutnim opisom razkroja in propada rodovine spoštovanega mesarskega mojstra, čigar hčeri sramotita družinsko čast in kršita s tradicijo posvečene navade. Ko zaideta na kriva pota, napovedujeta krizo nekdanjih družbenih, moralnih in običajskih norm ter prihod novih, razburljivih in negotovih časov, časov v kakršne stopa, denimo, seveda v drugačni deželi, mestu in okolju, z razboljenim srcem zadnji potomec rodu Buddenbrookov. Kozakov roman tako dopolnjuje družbena in miljejska dognanja, ki jih je ustvaril evropski družinski roman, in je zanimiv dokument slovenske književnosti.«

O Smrti nedolžnega velikana Cirila Kosmača in avtorjevem delu piše Katarzyna Meloch v decembrski številki (1963) mesečnika Ty i ja:

»Smrt v vojni nima v sebi ničesar od umiranja, nastopi nekje stran od narave in njenih zakonov in je zadeva med človekom in sistemom. Takšna smrt je bila vedno izven normalnega človekovega spoznanja. Prišla je od zunaj, kot ogenj, glad ali vojna. Ko je ubijanje postalo obrt, smo spoznali novo vrsto smrti, brezimno smrt v kolesju uničevalnega mehanizma. Nedolžnega velikana iz novele jugoslovanskega pisatelja ubije fašistična bomba, vendar pa umre med svojimi, rekli bi — naravne smrti.

Hotejčev Matic, »nedolžni velikan«, spominja na junake iz ljudskih povesti in pravljic, herojev, ki prekladajo skale. Hotejčev Matic pa — čeprav velikan — ni bil rojen za velika dejanja; bil je 'božji otrok' in 'otrok božji,' spočet od neznanega očeta, z nejasno pametjo in je ostal otrok do svoje smrti...

Živel je po ukazu narave in ljudi. Njegova zgodba je takšnale: po materi naravi je dobil Matic postavu orjaka in dušo otroka; petdeset let se je veselil sveta; bil je srečen in v njegovi sreči so vsi ljudje imeli svoj delež: dekleta so mu dajale rože, žene so skrbele, da ni bil lačen, možje pa so ga varovali pred nevarnostmi.

V pravljicah so takšni junaki nesmrtni. Tu pa sodobni jugoslovanski avtor odstopa od ustaljenega klišeja. Ne kliče na pomoč temnih sil, namesto groma pade bomba. Umirajoči velikan ne ve ničesar o smrti, zanj je ona preizkušnja, prva in zadnja; umre do konca zvest nekaj najpreprostejšim načelom, ki so mu svojevrstni dekalog. In čeprav smrti ni razumel, je bila njena senca v Hotejčevi koči podobna tisti iz salonov Tolstojevega Ivana Iljiča ali pa iz sijajnega rimskega stanovanja Curzia Malaparta. A kaj, ko bi jo razumel?

»Smrt je velika moč. V njeni bližini človek sname klobuk in se ziblje naprej po prstih... Prihajamo iz teme in vanjo se vračamo... Le začetka in konca, rojstva in smrti ne preživljamo, nista subjektivnega značaja in spadata popolnoma v objektivni svet dogajanja.« Toliko Thomas Mann. Smrt izbriše iz sfere zavestnih doživetij. O tem pravi takole: »...da je smrt reč, ki se nas sploh ne tiče, kvečjemu se tiče nekoliko sveta in narave, saj zato jo tudi vsa bitja pričakujejo z velikim mirom, ravnodušno, brez občutka odgovornosti in s sebično nedolžnostjo.«²

Nedolžni velikan je smrt dojel prav tako. V zadnji uri življenja je podoben tistim, ki v 'Čarobni gori' odhajajo kakor 'vojak in junaško'. Ta smrt je brez deklamatorstva, brez sprave z bogom je skladna s prehojeno potjo Hotejčevega

² Gradišnikov prevod. (op. prev.)

Matica. To ni — kakor v Smrti Ivana Iljiča — ura obsodbe vsega življenja niti spopad dveh sovražnih sil — kakor v opisu poslednjih dni Malaparta iz Bronastih vrat Tadeusza Breze. Čisto nazadnje pride predobro znana figura s koso: to je vse, kar je ostalo od literarne metafizike smrti. V naslovu stoji »smrt«, bistvo samo pa pripoveduje o življenju in ga razkriva v njegovem najobčutljivejšem mestu. Odtod Tolstojeva Smrt Ivana Iljiča, odtod tudi Smrt nedolžnega velikana.

O Bevkovem mladinskem delu beremo v publikaciji *Nowe Książki* (31. III. 1964, št. 6) med drugim tudi tole:

»Zgodba je preprosta, prav nenavadna, problemi pa težki celo za starejše. Današnjim poljskim bralcem je nemara laže razumeti tragedijo wrzešinskih otrok,³ še posebej, ker jo prikazujemo s strani najpreprostejših konfliktov — kakor pa dramo slovenskega dečka, ki ga njegov lastni oče kaznuje, ker zavrača italijanščino. Tu so poudarjene najtežje stvari, pojasnjuje jih potek dohajanja, podpira jih spretno dokazovanje in psihološka analiza, ki ne pojasnjuje le junakova doživetja, ampak da razume tudi ravnanje in reakcijo njegovih staršev. Težke politične probleme pojasnjuje prava korczakovska metoda. Junakov lik pri tem niti malo ne izgubi v prirodnosti in plastiki.«

Pri tem pa se avtor ocene kritično dotakne poljske izdaje knjige in meni:

»Zdi pa se, da avtorjev uvod, ki pojasnjuje okolje in nastanek povesti, poljskemu bralcu ne pove dovolj. Prav bi prišla vsaj skromna opomba, ki bi dogodke točneje lokalizirala in jih povezala z analogno poljsko situacijo...«

Ko piše Edward Madany za *Nowe Książki* oceno o Antologii noweli jugoslovańskie, takole spregovori o Levstiku in Tavčarju, prvih slovenskih avtorjih, ki sta zastopana v antologiji:

»Urednik antologije Bronislaw Ćirlić je izbral literarnozgodovinski koncept. O tem nam pričajo: kronološki vidik od prvih proznih poskusov Ljubiše in Levstika iz prve polovice prejšnjega stoletja pa vse do sodobne eksperimentalne proze mladega črnogorskega pisatelja Miodraga Bulatovića, potem razvrščanje novel po literarnih tokovih in šolah pri posameznih nacionalnih književnostih in nazadnje uvrščanje v antologijo najbolj reprezentativnih del avtorjev, ki jih Czytelnik upošteva pri svoji izdaji. Tako je torej šel Ćirlić v korak s sistematizacijo in delitvijo na literarna obdobja, kot je ustaljena v priročnikih jugoslovańskih književnosti, ter izbral tista dela, ki so vzdržala ogenj kritike in v literarni tradiciji štejejo med najboljše. Iz starejše književnosti je tako izbral kot pravo realistično podobo vaškega okolja in točno karakteristiko slovenskega kmeta novelo Gričarjev Blaže Ivana Tavčarja, enega najbolj tipičnih predstavnikov kritičnega realizma, zasidranega v narodnih osnovah romantičnega pripovedništva.«

V drugi knjigi Franceta Bevka, Kaplan Martin Ćedermac, (Słońce v dolinie) je založba verjetno s pomočjo Marka Antonija Wasilewskega dodala spremno besedo, ki takole govori o tem pomembnem delu slovenske književnosti:

»Roman Kaplan Martin Ćedermac, katerega prevod dajemo v roke poljskemu bralcu, je Bevk napisal 1958. leta in objavil pod psevdonimom Pavle Sedmak. Takoj po njegovem izidu so nanj postale pozorne italijanske oblasti,

³ Wrzeńnia — mesto v ok. Poznania, znano po junaškem odporu otrok proti germanizaciji šole in uvajanju verouka v nemškem jeziku. cit. *Mały Słownik Historii Polski*, Warszawa 1964, s. 419 (op. prev.)

ki so takrat okupirale zahodno Slovenijo. Cenzura je prepovedala razpečavanje knjige, cariniki pa so zaplenili vsak izvod, ki je bil namenjen čez mejo. Kljub temu pa se je kakšnih štiristo izvodov le posrečilo pretihotapiti do zahodnih predelov Slovenije. Ti kraji so prišli po letu 1924, ko je bila začrtana jugoslovansko-italijanska meja, pod italijansko okupacijo, čeprav so večji del polotoka Istre naseljevali Slovenci. Fašistična Italija je izvajala nad njimi politiko intenzivne italianizacije. Ta politika je nadaljevanje koncepcije Gabriela D'Annunzia, ki je hotel priključiti italijanskemu imperiju tako Dalmacijo kot tudi del Slovenije. Italijani so izhajali iz predpostavke, da imajo moralno in zgodovinsko pravico do vseh področij, ki so nekoč pripadala Benetkam in Genovi. V nadaljnjem planu je bilo »zaokrožanje meja« in oblast nad celotnim področjem nekdanjega Imperium Romanum.

Eno od sredstev politike italianizacije je bilo vcepljanje narodnostne in politične solidarnosti z Italijo in fašizmom. Pri tem so bili doseženi določeni rezultati s t. i. italianiziranimi Slovenci. Za Italijo je bil to uspeh, saj je nacionalna zavest pri Slovencih živa, saj so narodnostno trdni in složni, odporni proti vsem nevarnostim in poskusom italianizacije kot tudi germanizacije, ki jim grozita skozi stoletja. Danes je velik del Slovencev združen v domovini.

Slovenija je najbolj bogata in civilizirana ter etnično enorodna republika v Jugoslaviji. Na njenih 20.300 km² živi 97% Slovencev. Globalno doseže 1.600.000 prebivalcev. Slovenija daje 30% električne energije v Jugoslaviji, 21% premoga, 50% proizvodnje jekla in 25% elektrotehnične proizvodnje.

Intenzivni industrijski razvoj je povezan z velikimi uspehi v kmetijstvu.

Slovenska književnost, ki je spregovorila z lepimi kiticami romantične poezije Franceta Prešerna (1800—1849), ki je tako toplo omenjen v Bevkovem romanu, sloni na štirih osebnostih — stebrih nacionalne književnosti. Iz povprečnosti se dvigata predvsem prozaik Ivan Cankar (1876—1918) in pesnik Oton Župančič (1878—1949) in še dva pesnika iz četvorice velikih, Dragotin Kette (1876—1899) pa Josip Murn Aleksandrov (1879—1901).«

V časopisu *Słowo Powszechnie* (12. VIII. 1965, št. 191) se izraža kritik A. P. v članku z naslovom *Pripoved o skupnosti tako kakor vsi drugi komentatorji knjige Kaplan Martin Čedermac*. Takle je odlomek njegove ocene:

»Martin Čedermac, glavni junak Bevkovega romana, je predvsem dušni pastir. Avtor zlasti močno poudarja njegove vezi z ljudstvom, z verniki, z ogroženimi. Akcija romana sega v leta med obema vojnama, ko se je del Slovenije znašel v Italiji. Fašistične oblasti so se lotile dosledne italianizacije tamkajšnjih slovenskih prebivalcev, in to z odpravo domačega jezika iz cerkve, razgovora na molk obsojenih z duhovnikom, ki jim mora pridigati v tujem jeziku, ter iz razgovora z bogom v prastari cerkveni pesmi.«

Ko je A. P. orisal avtorjev lik in zgodbo, posebej opozarja na patriotske in religiozne vrednote Kaplana Martina Čedermaca:

»V Bevkovi knjigi imamo odlično sceno molka po italijanski pridigi, po katerem pa se oglasi — uporniški jok. Kaplan Martin Čedermac je prav tako zgodba o globoki povezanosti vernikov in duhovnika, o medsebojni pomoči, o moči, ki iz nje izhaja, ki utemeljuje odpor in nezmotljivo napoveduje zmago.

Slovenskemu pisatelju se je posrečilo nekaj težkega; prepričljivo je prikazal povezanost vere in patriotizma, religije in čustva nacionalne zavednosti.

Zdi se mi, da bo poljski bralec naklonjen knjigi ne le zaradi njenega glavnega junaka, ampak tudi zaradi številnih analogij, ki padajo v oči ob

primerjanju usod prav s pomočjo vere in cerkve italianiziranih Slovencev in germaniziranih Poljakov, ki pa vendarle ohranjujejo svoj jezik in običaje...»

Ko se ob koncu vračam na uprizoritve Cankarjevih del na Poljskem, bom zaradi ozko odmerjenega prostora omenil le nekaj drobcev iz poljskih gledaliških kritik, ki se z velikim priznanjem spominjajo prve izvedbe Hlapcev v 1957. letu in predstave odlične Kozakove drame Afera iz leta 1965, potem pa ocenjujejo Pohujšanje v dolini šentflorjanski.

Irena Ochnio je (XI. 1965) pisala v časopisu Express wieczorny:

»Jugoslovani so med gostovanjem na Poljskem prikazali tudi delo iz domačega repertoarja Pohujšanje v dolini šentflorjanski (Zgorszenie w Dolinie Sw. Floriana) v letu 1918 umrlega Ivana Cankarja. To je temeljno delo slovenske dramaturgije, vendar pa preoblikovano v eksperimentalno, abstraktno obliko. Predelava je šla v smeri grotesknega poudarjanja moralne problematike. Iz drame so izločena vsa realia klasičnega dela, vsebina pa je posplošena v nadčasovno razpravo med zlom in dobrim, izkušnjo in odporom, licemerstvom in pohujšanjem. Pogumni inscenizacijski poseg, ki ni omahoval niti pred častitljivim klasikom in ga je okrasil s sceno strip-teasa!

Samo zaradi pomanjkanja prostora ni mogoče omeniti vseh izvajalcev, ki bi zaslužili pohvalo. Pohujšanje je kot Župan vodil znameniti interpret shakepearovega Leara — Stane Sever (o njem smo že pisali). Pohujševala in spreobračala pa sta v čudovitem paru Mojca Ribičeva in Polde Bibič.«

Maria Kosińska, ki spada med pomembne gledališke kritike, pa takole ocenjuje Cankarjev dramski talent in režiserske sposobnosti Mileta Koruna (Zycie Warszawy, 16. XI. 65):

»V 1918. letu umrl Ivan Cankar je bil eden najpomembnejših slovenskih pisateljev in velja po malem že za klasika te literature. Artur Kopit izhaja iz kroga mladih avantgardnih ameriških pisateljev in je svojo dramo o »očku« pisal še kot študent harwardske univerze. Zdelo bi se, da oba pisatelja loči ne le dokaj odmaknjeni čas, ampak tudi raznorodna tematika in različen gledališki stil. Naši simpatični gostje iz Ljubljane pa so dokazali, da sodobno gledališče to odmaknjenost blaži, da pri tem odloča interpretacija in da ni nujno bližati se narodovi zapuščini edinole s pobožnim spoštovanjem.

Cankarjevo farso so igrali z gledališko tehniko in stilom naših časov, izostrili so njeno izpoved in pokazali na povezanost njene problematike z današnjim dnem. Cankar je kar težko obvladoval svoje sodobnike. Zasmehoval je laž in pruderijo, odkrival krinko neumnosti in masovne eksaltacije ter cenenege in površnega pohujšanja. Moralitete, ki se je iz motivike kar sama ponujala, pa le ni napisal. Napisal je farso; postavil je na oder hudiča, dal slehernemu izgubiti igro, saj je upal, da bo »očiščenje« družbeno koristno.

Ljubljansko gledališče je prikazalo Cankarjevo farso z dekoracijo v stilu pop-arta, z odlično začrtanimi skupinskimi scenami in ni izpustilo niti masovnega strip-teasa. Ansambel je igral ubrano, ostro, farsno, za kar gre pohvala smotrni in spretni režiji Mileta Koruna. Ne moremo omenjati vseh nastopajočih, pohvaliti pa je treba Staneta Severja v vlogi Župana.«

In še Stefan Polanica, ki v časopisu Słowo Powszechnie (16. XI. 1965) piše o Cankarjevi drami in gostovanju Drame Slovenskega narodnega gledališča:

»Po prvih dveh nastopih je poljsko gledališko mnenje uvrstilo gledališče iz Ljubljane med vrhunske teatre v Evropi, in to glede izbora repertoarja, znamenite igre in umetniške vrednosti predstav...»

...Od vseh treh predstav je bilo najbolj zanimivo Pohujšanje v dolini šentflorjanski, predstava, ki izhaja iz ljudskega gledališča, napoln pravljica in povezujoča elemente ljudske satirične farse s sodobno grotesko. Pokazala je najgloblje vire slovenske dramatike in gledališča. — Poleg Staneta Severja, ki smo ga že omenili, se je v ubranem ansamblu odlikoval Polde Bibič v vlogi Petra, zlasti v plesni sceni pa je ne le njega in pobožne prebivalce doline — fascinirala — Mojca Ribičeva.«

Taki so fragmenti poljske kritike o slovenski književnosti. Nedvomno manjkajo tu misli in ocene tako pomembnih pisateljev in del, kot npr. Tavčarjeve Visoške kronike (Kronika rodu Khallanów), Toneta Seliškarja Bratovščine Sinjega galeba (Družyna błękitnej mewy); vedeti pa je treba, da sta ti dve deli izšli pri založbi Nasza Księgarnia, knjige te založbe pa imajo v primeri z izdajami pri Czytelniku ali pa pri PIW precej manj recenzij. Če se ozremo na ocene drugih del iz svetovne književnosti, potem lahko ugotovimo, da je ostra in nepopustljiva poljska kritika zelo visoko ocenila slovenska pripovedna dela, ki so bila prevedena v poljščino. Upajmo, da bodo vse tesnejši stiki in sodelovanje na literarnem polju vplivali na to, da bo poljski bralec tudi v bodoče spoznaval slovensko književnost in da jo bo poljska kritika mogla obdelati še globlje in bolj obširno.

Prevedel Frane Drolc

Zygmunt Stoberski

POEZIJA BOGOMILSKIH NAGROBNIKOV

ali

MAK DIZDAR

»Kot danes, ko je ta dežela polna internacionalnih brigad, je bilo tod pred petimi, šestimi, sedmimi stoletji prav tako vse polno tujcev. Čeprav je bil v Bosni sedež manihejskega antipapeža in patarenskih univerz, je še vedno ostala deviško neznana dežela. Na jasah spijo bogomilski sarkofagi, počrnili in karbonizirani od strel. Kakšna lilija in kakšen meč na kamnu, zlizanem od deževnice, govori o tem, da so tukaj živel rodovi po ilirskih jamah, po kolibah, po brlogih in veliko jih je bilo na tem kamenju, kjer so pomrli celi rodovi brezbožnikov z meči in ostrogami.«

Miroslav Krleža:

Izlet na mladinsko progo Brčko—Banovići (1952)

So pesniki, katerih ustvarjalnost vedno spremlja ljubezniva, mlačna podpora kritike, in so pesniki, ki so sposobni presenetiti svoje bralce prav tako, kot svoja prejšnja ustvarjalna obdobja. Med tiste pesnike, ki so sposobni presenetiti kritike, te konkretne bralce, je treba brez dvoma prišteti tudi sarajevskega pesnika Maka Dizdarja. Mogoče je pretirano, če rečemo, da se je ta pesnik, ki je svojo prvo knjigo napisal pred več kot tridesetimi leti (Vidovo-